

معرفی

گروه سازندگی

شمیرانات

به عنوان

یک سازمان

غیر دولتی

(مطالعه موردی)

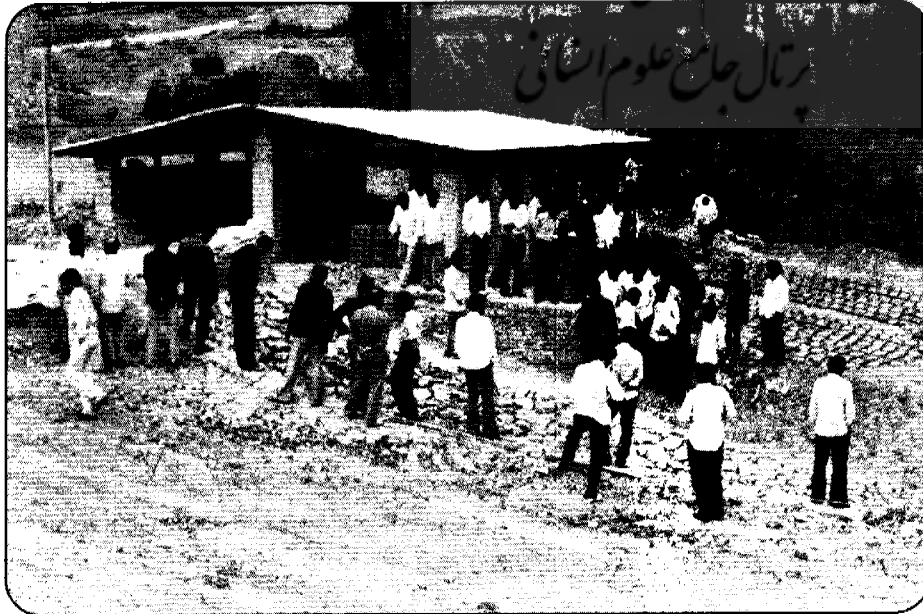
مقدمه

توسعه و تکامل اشکال مختلف زندگی در جوامع انسانی، سازمانهای متنوع و متعدد را بوجود آورده است. توسعه نیازمندیهای متعدد که منشأ آن تکامل و تغییر شکل زندگی انسان در جوامع مختلف می باشد بر اهمیت سازمان افزوده است. امروزه در کشورهای مختلف، سازمانهای متنوع و متعددی مشاهده می شود که وجه مشترک همه آنها اجتماع بکدسته افراد است که بطور جمعی تحت رهبری سلسله مراتب سازمانی با امکاناتی مشخص به منظور تحقق اهداف خاصی همکاری می کنند. در کنار این وجه مشترک، سازمانها و جوه افتراقی نیز دارند که منشأ، طبقه بندی آنها به سازمانهای دولتی، غیردولتی و خصوصی می باشد.

تا این اواخر بیشتر مباحثی که درباره سازمان انجام می گرفت، برپندار محدود و دوبخشی از گزینه ها متمرکز بود که بخشهای دولتی و خصوصی در آن مقابل یکدیگر قرار می گرفتند. اما اخیراً شاهد گسترش سازمانهای دیگری مانند سازمانهای محلی و غیردولتی هستیم که سهم عمده ای در گسترش و تسهیل ارائه خدمات رسانی، ارائه اطلاعات صحیح تر به دستگاههای دولتی درباره نیازهای مردمی، اولونتها و امکانات، ترویج همکاری و کارگروهی و بطور کلی گسترش و بسط فعالیتهای محوله به سازمانهای دولتی و کاهش بار مالی از دوش دولتها داشته اند. امروزه سازمانهای غیردولتی با جهت گیریها، کارکردها، نقشها و گروههای مختلف و متنوعی در کشورهای مختلف فعالیت می نمایند که این امر باعث کاهش تولی گری، افزایش

به انحصار دولتگان محترمین و توسعه گروه سازندگی می
شمیرانات که در این مقاله به عنوان یک سازمان غیردولتی معرفی
شده. براساس معیارهای موجود شاید یک سازمان غیردولتی تلقی
نشود اما از زاویه دید نویسندگان، یک NGO به حساب می آید. این
گروه بنابر شرایط خاص اوایل انقلاب، فعالیتهای متعدد و قابل

توجهی داشت لکن به مرور زمان و مشخصاً از سال ۱۳۶۲ به بعد فعالیتهای آن تا حدودی کمرنگ شده و اکنون نیروهای جوانی که بنیانگذار آن بودند، به ندرت به چشم می خورند و ترکیب کنونی آن را افراد میانسال به بالا تشکیل می دهند. با این وجود به دلیل اهمیت کارکرد و خودجوش بودن و سایر زوایای مورد نظر در مقاله حاضر، آن را تقدیم حضور خوانندگان گرامی می کنیم. قابل ذکر است این پروژه با همکاری اداره مشارکت و بسیج مردمی مدیریت ترویج و مشارکت مردمی سازمان جهاد کشاورزی استان تهران اجرا شده است.

بهره‌وری و کاهش هزینه و بار مالی فعالیتها از دوش دولتها شده است. در کشور ما نیز سازمانهای غیردولتی از سالهای دور، هرچند بصورت ناشناخته و تحت عناوینی مختلف فعالیت می‌نموده اند ولی در سالهای اخیر توجه به اینگونه سازمانها افزایش یافته است، بطوریکه دولتمردان در اندیشه گسترش اینگونه سازمانها در جهت بهبود خدمات رسانی به مردم می‌باشند. در این راستا این تحقیق قصد دارد تا با روش شناسی مطالعه موردی و با تکنیکهای گردآوری اطلاعاتی همچون مشاهده مستقیم، مصاحبه ساختاری و غیر ساختاری فردی و گروهی با اعضای گروه سازندگی شمیرانات و روستائیان روستاهای وردیج، ورس، خشکه دشت و قدسین لار از توابع استانهای تهران و قزوین و تحلیل اسنادی به شناخت و بررسی عمیق ساختار و کارکردهای گروه سازندگی شمیرانات که از ابتدای انقلاب نقش مهمی در توسعه روستایی برعهده داشته و مقایسه آن با ویژگیهای سازمانهای غیردولتی بپردازد.

تاریخچه تشکیل گروه بسیج سازندگی شمیرانات

در تاریخ ۱۳۵۷/۳/۲۷، جمعی از مردم شمیرانات با تشویق مسئولین اولیه جهاد سازندگی (سابق) شمیران و همچنین امام جماعت مسجد اعظم تجریش در فعالیتهای خیرخواهانه همچون گندم چینی و پس از آن تعمیر مدارس شمیرانات و بدنبال آن ساخت مدرسه، حمام و مسجد، گروهی را به نام گروه بسیج سازندگی تشکیل دادند.

فلسفه و اهداف بنیادی

بطور کلی میتوان مبنای فلسفی فعالیت این گروه را مبتنی بر دیدگاههای بشر دوستانه متکی بر اصول اعتقادی و مذهبی اسلام و برگرفته از مبانی انقلابی با ویژگیهای غیرانتفاعی بودن و با خلوص نیت کارکردن برشمرد. از مباحث حاصل از گفتگوهای بین اعضای گروه در این زمینه می‌توان چند نمونه از گفته‌های آنها را به شرح زیر آورد:

اگر از ما می‌پرسیدند که برای چکاری اینجا آمده‌اید می‌گفتیم برای خدا آمده‌ایم...

دنبال پست و مقام نبودیم و نیستیم و زندگی خود را وقف اینکار کرده ایم و اعتماد مردم را جلب نموده ایم.. کار ما در راستای اهداف انقلاب بوده است... این ریشه دینی است که گروه ما را حفظ کرده است...

در روستای خشکه دشت هنگامی که از روستائیان پرسیده شد که اگر بخواهید نامی برای این گروه انتخاب کنید این نام چیست در پاسخ گفتند:

این افراد در راه خدا کار می‌کنند و بندگان واقعی خدا این افراد هستند، نام این گروه را می‌توان "در راه خدا کارکن" یا "گروه مسجد سازان" و از این قبیل نام نهاد.

چارچوب و تشکیلات گروه

این گروه، سازمانی همچون سازمانهای رسمی و بوروکراتیک ندارد بلکه بیشتر نوعی سازمان غیر رسمی بوده که در بین اعضای آن سازمان، یک یا دو سرپرست یا به بیان بهتر رهبران گروه وجود دارند که با

هماهنگی افراد، گروه را بر اساس تخصصهای مختلف (بنایی، نجاری، لوله کشی، تاسیسات حرارتی و...) سازماندهی نموده و برحسب نیاز در شرایط مختلف مورد استفاده قرار می‌دهند.

اندازه گروه

تعداد افراد عضو گروه در گذشته ۷۰ تا ۸۰ نفر بوده ولی هم اکنون این تعداد به ۳۰ نفر رسیده است. اسناد موجود نیز این تعداد را ثابت نموده است. لازم به توضیح است که اگرچه به ظاهر تعداد اعضا ۳۰ نفر عنوان شده است ولی به دلیل وجود شبکه‌ای گسترده تر که گروه با جامعه ایجاد نموده است تعداد زیادی از افراد گمنام رانیز باید به آن اضافه نمود که شامل افراد خیر و افرادی است که خاستگاه روستاهایی را دارند که گروه در آن روستاها فعالیت نموده و هم اکنون این افراد در شهر تهران یا مراکز استانهای دیگر ساکن می‌باشند. در خصوص فعالیتهای برون استانی مانند: جبهه‌های جنگ، استان سیستان و بلوچستان، استان قزوین و گیلان، روستائیان استان تهران که بصورت داوطلبانه با گروه

هیچگونه پیش شرط مکتوب برای عضوگیری و یا حضور موقت افراد در انجام فعالیتها وجود ندارد. مهمترین شرط، قبول فلسفه، اهداف و هنجارهای موجود در گروه می‌باشد که این هنجارها عبارت است از اخلاقیات و رفتار به شیوه‌ای که مورد قبول اعضای گروه می‌باشد.

همکاری نموده‌اند را نیز باید به آن شبکه اضافه نمود. از جمله وظایفی که برای رهبر گروه ذکر شده می‌توان تقسیم بندی گروه به اکیه‌های کاری و استفاده از نیروها و افراد (سازماندهی)، انگیزش و هماهنگی درون گروهی، تهیه و تدارک امکانات، وسایل و تجهیزات مورد نیاز افراد، ارتباط و هماهنگی برون گروهی از جمله هماهنگی با شوراهای اسلامی، مردم و جهاد سازندگی (سابق)، پیگیری نیازهای افراد مانند مصدومیتها و مجروحیتها و ایفای نقش میانجی‌گری و جلوگیری از برخورد افراد در گروه با استفاده از ویژگیهای رهبری خویش را نام برد. از جمله صفاتی که می‌توان از اسناد استخراج نمود، عبارتند از داشتن ویژگیهای کاریزماتیک، تلا شگری بیشتر از بقیه افراد، اشتیاق به فعالیت و داشتن تواضع و برخورداری از احترام دیگران.

در طی بحث گروهی و مشاهدات به عمل آمده، در عمل مشخص گردید که مدیریت حاکم بر این گروه مبتنی بر روابط انسانی، دارای

روابط افقی بین اعضاء و وجود ساختار تصمیم گیری شورایی و مشورتی می باشد. هر چند این گروه دارای روابط عمودی و وجود مدیر و فرد تصمیم گیرنده یکتایی نمی باشد ولی گفتگوها و مشاهدات حاکی از وجود رهبریت بسیار قوی از سوی یک تا ۲ نفر از اعضاء می باشد. از نظر اعضای گروه انجام کارها بدون وجود چنین افرادی امکان پذیر نبود و به دلیل وجود ویژگیهای رهبری، این افراد بصورت خودجوش فعالیتهایی از خود بروز می دادند که کارکردهای آنها به حساب می آیند. از جمله ویژگیهایی که می توان برای این افراد نام برد عبارت است از: از خود گذشتگی، در اکثر فعالیتها تواضع و تصور خود به عنوان فردی همپای دیگران، جذابیت در نزد اعضاء و ارباب رجوعان، مقبولیت از سوی دیگران، عشق و علاقه به انجام فعالیتها، خوشنامی در نزد اجتماع محلی، دارای نقش فنی و تلاشگر در انجام فعالیتها، پیگیری مسائل مختلف، امانتداری و امین بودن.

۱. تامین مالی مستقیم جهت خرید مصالح ساختمانی و تامین هزینه های جاری و مصرفی اعضای گروه

۲. تامین نیروی انسانی یدی و فکری (تهیه طرح و نقشه بناهای مختلف) که حضور و فعالیت این افراد بدون دریافت هیچگونه دستمزدی انجام می گرفته است.

۳. کمکهای نقدی و جنسی برای افراد محروم و بی بضاعت روستا

۴. تدارک مراسم های افطاری و نذر و نذورات
ب) برون گروهی: این افراد به چند دسته تقسیم می گردند: مردم روستا، خیرین ساکن شهرها، مهاجران روستایی ساکن شهرها، عامه مردم شهری و سازمانهای دولتی و نهادهای مذهبی شبه دولتی مانند نهاد نمایندگی ولی فقیه و انجمن جمع و جماعات.

۱. مردم روستا: کمک مردم روستا به صورت تامین نیروی انسانی، تامین بخشی از هزینه های ثابت بناها و تاسیسات، کمکهای جنسی مانند: تامین فرش مساجد، تهیه کتب مذهبی، تامین ابزار و تجهیزات (مانند تجهیزات خوشکاری، بنایی، حمل مصالح و غیره) صورت می گیرد.

۲. خیرین ساکن شهرها: کمک این افراد صرفاً بصورت نقدی صورت می گیرد، برای دریافت این کمکها رهبران گروه ابتدا آنها را شناسایی نموده و با ایجاد ارتباطات غیررسمی و نیز دعوت از آنها به روستاها بخصوص به بهانه شرکت در مراسم های مذهبی و دینی مانند افطاری و نذورات ایام محرم آنان را با فعالیتهای خود آشنا نموده و زمینه دریافت کمکهای مالی را فراهم می نمودند. لازم به توضیح است که این امر بصورت کاملاً داوطلبانه انجام می گردد و افراد بیشتر در بازار تجریش و اهالی شمیرانات می باشند.

۳. مهاجران روستایی ساکن شهرها: این افراد علاوه بر تامین بخشی از هزینه ها بصورت نقدی در برخی موارد کار یدی نیز می نمودند، به عنوان مثال در روستای خشکه دشت این افراد حتی در ایام عید نوروز به همراه مردم روستا و اعضای گروه اقدام به تکمیل مسجد جهت آماده شدن برای ایام ماه محرم و صفر نمودند. بسیاری از آنان به دلیل ارتباطات قومی که با سازمانهای اجرایی و اداری درون شهرها دارند از منابع آنان جهت پیشبرد فعالیتهای پروژه ها استفاده می کنند. این موارد را بخوبی می توان در روستای خشکه دشت و وردیج مشاهده نمود.

۴. عامه مردم شهری: هرچندگاه از این منبع مالی به صورت محدودی استفاده شده است ولی به عنوان نمونه اعضای شورای روستای خشکه دشت با هماهنگی هیات امناء اقدام به چاپ قبض کمک به ساخت مسجد نموده و بخش عمده ای از هزینه ها را تامین نمودند. لازم به توضیح است که اعضای گروه در شکل گیری این ایده نقش به سزایی داشتند.

۵. اهمیت می دادند. علاوه بر کارکردهایی که در اسناد ذکر گردیده، کارکردهای سرپرستی، هماهنگی، ایجاد انگیزه، پیگیری فعالیتهای اداره مالی و شناخت تخصص ها و سازماندهی آنها را نیز می توان نام برد.

گسترش فعالیتهای خیرخواهانه، جلب و جذب مردم به فعالیتهای گروهی و بسیجی، ایجاد روحیه همکاری و همیاری و خود اتکایی و کاهش مهاجرت، از جمله اثرات غیر مستقیم فعالیتهای این گروه در روستاهای مورد مطالعه بود.

۶. عضویت و چگونگی ورود افراد

هیچگونه پیش شرط مکتوب برای عضوگیری و یا حضور موقت افراد در انجام فعالیتها وجود ندارد. مهمترین شرط، قبول فلسفه، اهداف و هنجارهای موجود در گروه می باشد که این هنجارها عبارت است از اخلاقیات و رفتار به شیوه ای که مورد قبول اعضای گروه می باشد. فرد جدید بایستی قابلیت و شایستگی خود را به اثبات برساند.

تأمین مالی و کارکردهای اقتصادی

این گروه نه تنها در تصمیم گیری بلکه در کارکردهای اقتصادی نیز از استقلال نسبی برخوردارند. نکته دیگر آنکه فعالیتهای گروه از کارایی

۵. سازمانها و نهادهای مذهبی: مهمترین سازمان دولتی حامی و پشتیبان گروه، جهاد سازندگی (سابق) بوده است که علاوه بر تسهیل فعالیت‌های گروه در زمان‌های مورد نیاز اقدام به تامین وسیله نقلیه و یا وسایل حمل مصالح در اغلب موارد نموده است. همچنین سازمان اوقاف و ائمه جمعه در ساخت برخی مساجد هزینه‌هایی را تقبل نموده‌اند. ارتباط با این گروه بیشتر از سوی هیات امنای این مساجد و شورای روستا صورت گرفته است.

مشروعیت قانونی

در حال حاضر گروه ثبت قانونی ندارد ولی از سوی جهاد سازندگی (سابق) به عنوان یک گروه مردمی شناخته شده است. دلیل آن را وجود تشریفات و مالیات از فعالیت‌های این گروه و امکان عدم پشتیبانی جهاد می‌دانستند.

رابطه کاری بین افراد

اعضای گروه رابطه بسیار دوستانه‌ای همراه با احترام مقابل با یکدیگر داشته‌اند. این ارتباط با رهبر گروه بیشتر از بقیه بوده است. محل تجمع این افراد بیشتر در مسجد اعظم تجریش در شب‌های جمعه و ایام مذهبی می‌باشد.

رابطه کاری سازمان با سازمانهای غیردولتی دیگر

نظرات ناشی از جلسات گروهی بر آن بود که گروهی مشابه این گروه یا وجود ندارد و یا حداقل اعضای گروه از وجود چنین گروههایی بی‌اطلاع بودند. به گفته آنان شنیده‌ایم که گروههایی خواسته‌اند چنین فعالیتهایی را انجام دهند ولی نتوانسته‌اند کاری از پیش ببرند. لازم به توضیح است که افراد خیری که به این گروه کمک می‌کنند در مواردی مستقلاً خود فعالیت‌های انسان دوستانه‌ای مانند ساخت مدرسه، مسجد یا بیمارستان دارند.

رابطه کاری با سازمانهای دولتی

بیشترین ارتباط گروه با جهاد سازندگی (سابق) به خصوص در موارد زیر بوده است:

۱. مسئولین اولیه جهاد سازندگی (سابق) شمیران آنها را حمایت و تشویق نموده که چنین گروهی را تشکیل دهند.
۲. جهاد سعی نموده گروه را در پیچ و خم اداری قرار ندهد و فعالیت آنها را تسهیل کند.
۳. در هنگام نیاز، جهاد وسیله نقلیه و یا وسایل حمل مصالح را در اختیار آنها قرار داده است. همچنین در تهیه مصالح و اجناسی که برعهده گروه بوده ولی قادر به تهیه آن نبودند با آنها همکاری می‌کرده است. در بسیاری موارد از نقشه‌های جهاد و کارشناسان آنان استفاده نموده و هر فعالیتی که انجام می‌دهند سعی نموده نظارت و تأیید جهاد

را مکمل آن سازند. آنان خود را یک جهادی مردمی می‌دانستند و فعالیت‌هایی که انجام می‌دهند به نام جهاد ثبت می‌کنند. در صورتیکه روستاییان و اعضای گروه پیشنهاد فعالیتی بدهند ابتدا این پیشنهاد باید مورد تأیید جهاد قرار بگیرد و پس از آن گروه اقدام به ادامه فعالیت نماید. در بسیاری موارد اگر جهاد پیشنهاد خاصی برای رفع نیازمندیهای خانواده‌های نیازمند داشته باشد آنها پیگیری می‌کنند.

انتظار آنان از چنین سازمان دولتی علاوه بر تسهیل انجام امور آنها مانند فراهم کردن وسیله نقلیه و هماهنگی‌های اداری، آن است که آن سازمان دفتر خاصی با شماره تلفن مشخصی داشته باشد تا نیازهای مردم را جمع‌آوری و مشخص نموده و به گروه منعکس نماید. به بیان دیگر ارتباطات بین مردم، سازمان دولتی و این گروه به خوبی و سهولت برقرار گردد. (فرد هماهنگ کننده جزء پرسنل جهاد باشد)

هر چند گروه در انجام فعالیتها از استقلال نسبی برخوردار است ولی علاوه بر تامین بخش اعظم هزینه‌ها از سوی گروه (بصورت کمکهای نقدی، نیروی انسانی و تامین هزینه‌های ثابت و جاری) بسیاری از هزینه‌ها بصورت برون‌گروهي تامین می‌گردد، که شامل نیروی انسانی و هزینه‌های مالی و جنسی از سوی مردم روستا و مهاجران روستایی ساکن در شهرها، کمکهای نقدی خیران ساکن شهرها، کمکهای عامه مردم شهری و سازمانهای دولتی و نهادهای مذهبی شبه دولتی (بصورت محدود) می‌باشد.

ذی‌نفعان و بهره‌برداران

می‌توان گفت همه افراد روستا به نوعی از فعالیتها و خدمات این گروه بهره می‌برند. در مواردی که امور خیر خواهانه‌ای مانند کمک نقدی به افراد مد نظر بوده می‌توان قشر محروم و آسیب پذیر روستا را به عنوان ذی‌نفعان فعالیت‌های گروه مشخص نمود. با بررسی نوع روستاها و مناطق می‌توان گفت: مناطقی انتخاب شده که واقعاً نیازمند فعالیتها بوده و نسبتاً محروم می‌باشند. بنابراین در مجموع می‌توان گفت ذی‌نفعان و بهره‌برداران این گروه همه اقشار روستایی در مناطق محروم تحت پوشش فعالیت‌های گروه می‌باشند.

رابطه کاری با گروه‌های ذینفع

نیاز سنجی براساس پیشنهادهای جهاد و ابراز نیاز از سوی مردم روستا و مشاهدات اعضای گروه از روستاها انجام می‌گیرد. در روستای وردیچ آشنایی مردم با گروه به سال ۱۳۵۸ هنگامی که جهاد سازندگی (سابق) حمامی در این روستا ساخته بود، بر می‌گردد. جهاد نتوانسته بود

شده و با علاقه به کار ادامه دهند. به گفته یکی از روستاییان روستای خشکه دشت زمانی که این گروه می آمد خود قوت قلبی برای ما بود. ویژگی انسانی و اجتماعی اعضای گروه باعث شده بود که حتی در انجام امور مربوطه به یک روستا، اهالی روستاهای دیگر داوطلبانه همکاری می نمودند. به بیانی بین اعضای روستاهای کمک کننده و اعضای گروه یک نوع همیاری در خدمات رسانی به روستای مورد نظر وجود داشت.

رابطه بوجود آمده پس از اتمام فعالیتها هنوز ادامه یافته و رابطه عاطفی بوجود آمده باعث شده که اعضای گروه در روستا حضور یابند یا تلفنی با اعضای شوراها و رهبران محلی ارتباط برقرار کنند و یا روستاییان به اعضا مراجعه نمایند.

می توان دامنه فعالیتهای گروه را در موارد زیر آورد:

الف. در روستاها: فعالیتهایی که در روستاها انجام شده در ابتدا در خدمات رسانی بصورت گندم چینی بوده است. که نوعی جهت گیری خدماتی بوده است. نوع دیگر فعالیتها بصورت کمکهای مستقیم و با جهت گیری خیرخواهانه بصورت کمکهای جنسی مانند مواد غذایی، پوشاک، مواد بهداشتی، همچنین ساخت مسکن برای محرومان (کمک روستاییان بصورت دگریاری را باید به این مورد اضافه نمود) بوده است. در مواردی نیز این کمکها بصورت اطعام در ایام ماههای رمضان، محرم و صفر بوده است.

نوع سوم فعالیتها که دارای جهت گیری مشارکتی در انجام پروژه های عمرانی در روستا می باشند

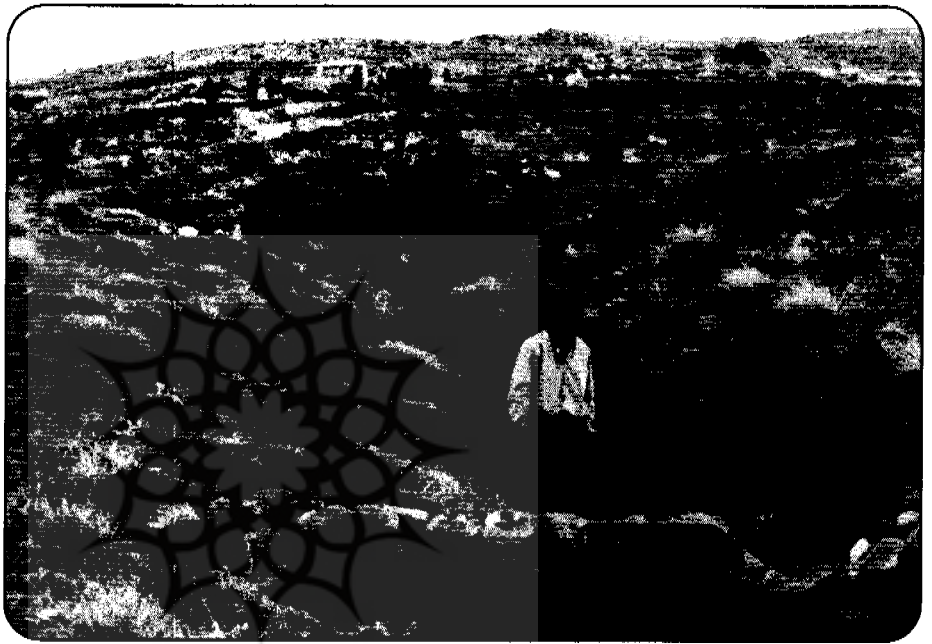
عبارتند از ساخت و تعمیر حمام و مدرسه، سرویس های بهداشتی، خانه های بهداشت، آبرسانی و لوله کشی، ساخت منبع آب و تکمیل مساجد، پل سازی، لایروبی و راه اندازی قنات و چشمه ها و از این قبیل.

نمونه هایی از فعالیتهای گروه در این حیطه را می توان به ساخت ۱۵ حمام در روستاهای سیستان و بلوچستان با کمک اهالی روستاهای وردیج، راه اندازی حمام (در سال ۱۳۵۹)، جوشکاری، قیرگونی، ساخت و تکمیل مسجد در سال ۶۲ و ۷۹، لوله کشی روستا، مدرسه سازی، ساخت خانه بهداشت، ساخت منبع آب و آبرسانی از چشمه به منبع، انجام فعالیتهای مربوط به برق روستا، پیگیری ساخت و تهیه سیستم برای مخابرات روستای وردیج را نام برد. در روستای خشکه دشت می توان به ساخت مسجد روستا و در روستای ورس به ساخت حمام، مسجد و ساخت منبع آبرسانی اشاره داشت.

از دیدگاه اعضای گروه در حال حاضر ابتدا بحث آبرسانی سپس ساخت حمام و پس از آن ساخت مسجد در اولویت قرار دارد. همانگونه که در مباحث قبل مطرح شد کلیه فعالیتها با مشارکت

حمام را راه اندازی کند و به گروه پیشنهاد بازرسی و راه اندازی آن را داده بود، پس از آن بصورت شبانه روزی حمام را راه اندازی کردند. به گفته مردم روستا این افراد جهاد مردمی بودند و قبلاً هیچ آشنایی با آنها نداشتند. در روستای ورس از توابع قزوین، مهاجران روستایی ساکن در شهر تهران که شغل آنها شاگرد نانوايي است با فعالیتهای گروه آشنا شده بودند و مشکلات روستای خود را با آنها در میان گذاشته و درخواست رفع این مسائل را از آنها نمودند. در روستای خشکه دشت که فاصله ای بیش از ۱۰۰ کیلومتر از روستای ورس دارد یکی از بستگان اهالی این روستا در روستای ورس ساکن بود و زمینه آشنایی اقوام خود را با فعالیتهای انجام شده در گروه مهیا نمود و موجب دعوت گروه به روستای خشکه دشت گردید.

اعضا معتقدند بدون مردم هیچ کاری نمی توان انجام داد و اگر مردم

پیش قدم نشوند هیچ کاری صورت نمی گیرد و پشتیبان ما در انجام کارها خود روستاییان هستند. مهمترین نکته در فعالیت گروه در ابتدا جلب اعتماد مردم و سپس کار با مردم می باشد. یکی از مهارتهای مهم گروه استفاده مناسب از مشارکت مردم می باشد بطوریکه به گفته آنان کار را به مردم می دادیم و خود برانجام فعالیتها نظارت می نمودیم. رهبران محلی در زمینه کمک مالی و نیروی انسانی و تجهیز آن برای روزهایی که اعضای گروه به روستا می آمدند تصمیم گیری می کردند. بنابراین می توان گفت مردم در انجام فعالیتهای گروه نقشی فعال داشته و این امر باعث شده که علاقه مندی آنها به ادامه فعالیتها به مرور بیشتر و فعالانه تر گردد.

شبکه ارتباطی گاهی به گونه ای بوده که افراد روستاهای مجاور رانیز در برگرفته، به عنوان مثال در روستای خشکه دشت از بناهای روستاهای مجاور به صورت روزمزد استفاده شده است و یا کمکهای مالی و یدی داشته اند. در انجام فعالیتها رابطه اجتماعی افراد گروه از نظر روستاییان با مردم دوستانه، مبتنی بر اعتماد متقابل و صمیمانه بوده است و این امر باعث شده که حتی افراد بدبین به گروه جذب فعالیتها

همکاری فعالانه مردم انجام میگیرد و در کنار محوریت کارهای عمرانی می توان به فعالیتهای دیگری از جمله ایجاد انگیزه مشارکت و تهییج و ترغیب مردم، آموزش مردم، تسهیل ارتباطات در انجام بسیاری از فعالیتهای مدیریت امور و تا حدی حرکت بسوی توانمندسازی مردم اشاره داشت.

بنابراین میتوان گفت گروه در مردم توانایی شناخت و برخورد با مشکلات و به بیانی مسأله یابی و حل مسأله ایجاد می کند و به عنوان یک کاتالیزور، باعث پیشروی فعالیتهای عمرانی مزبور می گردد. در کنار فعالیتهای فوق الذکر می توان به نقش آنها در تغییر فرهنگ روستا (برخی از جنبهها) اشاره داشت. به عنوان مثال در روستای وردیج در کنار عمل خیرخواهانه افطاری به رعایت اصول بهداشتی در امر تغذیه تاکید می کردند.

ب. در مناطق جنگی: از جمله فعالیتهایی که در مناطق جنگی انجام شده بود می توان به تهییج و ترغیب مردم (شمیران و برخی روستاها) به شرکت در جبههها، تعمیر و ساخت حمام، سرویس های بهداشتی، تانکرهای آب و از این قبیل، همچنین بلوک زنی، جمع آوری کمکهای

شده می توان به ساخت و تعمیر مدرسه و حمام (اوایل انقلاب)، فعالیتهای تعمیراتی و تاسیساتی مساجد محل، هماهنگی امور مذهبی مسجد اعظم شمیرانات، شرکت و عضویت در کمیته های انقلاب اسلامی در اوایل انقلاب و پس از آن همکاری با جهاد، نفت رسانی به منازل اهالی، تهیه و توزیع مواد غذایی ارزان قیمت و ارائه آن به نصف قیمت از طریق بسیج مساجد، درختکاری در مسیر جاده ها بخصوص درختکاری حرم تا حرم (در مسیر جاده قم، تهران) و اردوگاه تلو اشاره داشت.

نکته حائز اهمیت در همه فعالیتهای علاوه بر روحیه انسان دوستانه و مذهبی، استفاده از زمان و چگونگی استفاده از تجربه و تخصص های مختلف اعضاء می باشد. اعضاء بخصوص در روزهای تعطیل به روستاها می رفتند و در بسیاری از موارد بصورت شبانه روزی کار می کردند. در روستای خشکه دشت اعضای گروه حتی در ایام عید نوروز به همراه مردم روستا اقدام به تکمیل مسجد روستا نمودند. این امر باعث شده بود که در مهاجران روستایی ساکن شهر قزوین انگیزش و تحرکی ایجاد گردد و بصورت جمعی در ساخت مسجد شرکت

نقدی و جنسی به جبههها از طریق مردم شمیرانات را نام برد. ج. مناطق زلزله زده: به دنبال وقوع زلزله در شهرستان رودبار و منجیل، گروه، فعالیتهایی مانند ساخت و بازسازی حمام و سرویس های بهداشتی را در راستای بازسازی منطقه زلزله زده انجام داد. به عنوان مثال در شهرستان رودبار در ۸ تا ۹ روستا حمام ساخته شد. همچنین ۷ حمام بطور شبانه روزی بازسازی گردید. د. شهرستان شمیران و فعالیتهای جانبی: از جمله فعالیتهای انجام

کردند.

ساخت مسجد روستای وردیج از سال ۶۲ در روزهای تعطیل انجام می گرفت و ساخت مخزن آب این روستا ۵۰ روز به طول انجامید.

پی آمد فعالیتها

فعالتهای گروه دارای اثرات مستقیم و غیرمستقیم فراوانی بر رفاه، تأخیر در روند مهاجرت، روحیه کار گروهی و یادگیری فعالیتهای فنی و

تغییر برخی از جنبه های فرهنگی اهالی روستاها داشته است. آبرسانی، مدرسه سازی، ساخت خانه بهداشت، حمام و مسجد از جمله اثرات غیر مستقیم، مشهود و ملموس فعالیتهای گروه در روستاهای مورد مشاهده بود.

مصاحبه های صورت گرفته نیز نشان دهنده اثرات مستقیم فعالیتهای انجام گرفته گروه بر یادگیری فعالیتهای فنی مانند دیوار چینی، جوشکاری، سنگ کاری، نگهداری و تعمیر تاسیسات بود. استفاده بهینه از مصالح جهت ساخت ابنیه و نگهداری و استفاده درست از ابزار کار نیز از جمله نکات فرا گرفته شده از گروه توسط روستاییان بود.

گسترش فعالیتهای خیر خواهانه، جلب و جذب مردم به فعالیتهای گروهی و بسیجی، ایجاد روحیه همکاری و همیاری و خود اتکایی و کاهش مهاجرت، از جمله اثرات غیر مستقیم فعالیتهای این گروه در روستاها مورد مطالعه بود. اثرات فعالیتهای گروه بر روستاها به حدی است که مراجعات روستاییان به اعضای گروه جهت تدویم فعالیتهایشان در روستا و درخواست یاری و کمک از آنان به امری مداوم تبدیل شده است.

کاهش حمایت های مالی از گروه گردیده است. فقدان همکاری نهادهای دولتی نیز جهت صرف مالیاتها در نقاط محروم توسط گروه و عدم اعمال مشوقهای لازم نیز مزید علت گردیده است.

ج - مشکلات اداری: عدم حمایت های غیرمادی دولت مانند تامین وسیله حمل و نقل، تلفن و مکانی مشخص جهت دریافت اطلاعات در زمینه نیازهای روستاییان و انعکاس آن به گروه، تعویض مدیران جهاد و احتمال عدم همکاری مدیران جدید با گروه، فقدان سیاستهای مناسب دولتی مانند: ارائه وامهای خرد روستایی و فقدان درک مشکلات واقعی روستاییان از سوی مسئولان دولتی، عدم پذیرش پیشنهادات و طرحهای گروه توسط مسئولین دولتی و عدم پیگیری خواسته های آنان، فقدان هماهنگی بین پرسنل دولتی و اعضای گروه، عدم همخوانی اهداف ادارات دولتی با اهداف گروه، رقابت منفی پرسنل جهاد با اعضای گروه جام فعالیتهای مشابه، از جمله مشکلات اداری گروه بوده است.

نتیجه گیری و پیشنهادها

۱. براساس یافته های این تحقیق می توان نتایج زیر را از ساختار و کارکرد گروه ارائه نمود:

گروه دارای سازمانی غیررسمی بارهبریت قوی می باشد. مدیریت های کلاسیک را نمی توان در چنین سازمانی یافت. با این وجود بسیاری از کارکردهای مدیریتی در آن اعمال میگردد. اندازه گروه کوچک و رو به کاهش بوده است. یک نوع شبکه گسترده را می توان بین اعضای گروه و عاملان دیگری همچون روستاییان افراد خیر، مهاجران روستای ساکن در شهرها، عامه مردم و سازمانهای دولتی تصویر نمود.

اعضای گروه دارای تنوع شغلی و روابط خویشاوندی دور و نزدیک بوده و تخصص های متعددی را می توان در بین آنها یافت. مردگرایی یکی از ویژگی های مهم گروه می باشد. اکثر اعضای گروه کاسب محل، معمار، پیمانکار، بنا و از درآمد نسبتاً خوبی برخوردارند. انگیزه اعضا با فلسفه و اهداف گروه هماهنگی دارد. دگریاری و همیاری را می توان در بین اعضای گروه و روستاییان بخوبی مشاهده نمود. فعالیت اعضای گروه هم بصورت تخصصی و هم بصورت عمومی می باشد و از ابتدای شکل گیری گروه در آن عضویت داشته اند. بیشتر فعالیتهای اعضا در روزهای تعطیل انجام می شود. خوش نامی و مقبولیت اعضا بدلیل ویژگیهای اخلاقی و مذهبی در بین جامعه بخوبی نمایان است. در هنگام فعالیتهای فرهنگ مردم روستا احترام می گذاشتند. مواردی همچون مسن بودن و عدم علاقه جوانان به فعالیت در گروه را می توان متذکر شد. گروه از ساختار تصمیم گیری مستقلی برخوردار است و به شیوه ای مشارکتی و مشورتی فعالیت می نماید. از لحاظ دامنه جغرافیایی، در سطح محلی و چند منطقه ای فعالیت می نمایند.

گروه دارای ساختار رهبری منسجمی می باشد و از جمله وظایف و کارکردهای رهبر گروه می توان به مواردی مانند تقسیم بندی، سازماندهی گروه، هماهنگی و ایجاد انگیزه، تهیه و تدارک امکانات، وسایل و نیروی انسانی مورد نیاز، ارتباطات و هماهنگی درون و برون

اعضای گروه فقدان جایگاه قانونی تضمین و بیمه در ازای خسارات احتمالی وارده به آنها حین انجام فعالیتهای را بعنوان یکی از مهمترین مسائل و مشکلات خود می دانستند. شواهد نیز نشان می دهد که اعضای گروه درازاء از کارافتادگی های احتمالی حین انجام فعالیت از هیچ گونه حمایتی برخوردار نبودند.

موانع و مشکلات گروه

این مشکلات به طور فهرست وار عبارتند از:

الف - مشکلات قانونی: اعضای گروه فقدان جایگاه قانونی جهت تضمین و بیمه در ازای خسارات احتمالی وارده به آنها حین انجام فعالیتهای را بعنوان یکی از مهمترین مسائل و مشکلات خود می دانستند. شواهد نیز نشان می دهد که اعضای گروه درازاء از کارافتادگی های احتمالی حین انجام فعالیت از هیچ گونه حمایتی برخوردار نبودند.

ب - مشکلات اقتصادی: فشارهای مالیاتی و کاهش رونق کسب و کار اعضا، از یکسو و مخارج سنگین زندگی از سوی دیگر منجر به

گروهی، پیگیری نیازهای شخصی اعضای گروه، ایفای نقش میانجی‌گری بین اعضای سرپرستی، اداره امور مالی، شناخت تخصص‌های مختلف و... اشاره کرد. از جمله صفات رهبر گروه می‌توان به مواردی مانند ویژگی‌های کاریزماتیک، تلاشگری و ابراز علاقه و اشتیاق در فعالیتهای، تواضع مقبولیت در نزد دیگران، از خودگذشتگی، خوشنامی در نزد اجتماع محلی، امین بودن و از این قبیل اشاره داشت. بطور کلی می‌توان گفت یک نوع مدیریت مبتنی بر روابط انسانی و وجود روابط افقی نزدیک بین اعضا وجود دارد.

عضویت در گروه بصورت داوطلبانه می‌باشد. مهمترین شرط عضویت، قبول فلسفه، اهداف و هنجارهای گروه و اعضا می‌باشد. فرد جدید بایست قابلیت و شایستگی خود را به اثبات می‌رساند.

گروه از کارایی و بهره‌وری بالایی در انجام فعالیتهای برخوردار بوده و هماهنگی نزدیکی در انجام پروژه‌ها با جهاد داشته است.

هرچند گروه در انجام فعالیتهای استقلال نسبی برخوردار است ولی علاوه بر تأمین بخش اعظم هزینه‌ها از سوی گروه (بصورت کمکهای نقدی، نیروی انسانی و تأمین هزینه‌های ثابت و جاری) بسیاری از هزینه‌ها بصورت برون‌گروهی تأمین می‌گردد، که شامل نیروی انسانی و هزینه‌های مالی و جنسی از سوی مردم روستا و مهاجران روستایی ساکن در شهرها، کمکهای نقدی خیران ساکن شهرها، کمکهای عامه مردم شهری و سازمانهای دولتی و نهادهای مذهبی شبه دولتی (بصورت محدود) می‌باشد.

گروه ثبت قانونی ندارد ولی از سوی جهاد بعنوان گروه سازندگی شناخته شده است. با این وجود اعضای گروه به دلیل وجود تشریفات مالیاتها علاقه چندانی به مشروعیت قانونی از خود نشان نمی‌دهند. روابط کاری بین اعضای گروه، دوستانه، همراه با احترام متقابل بخصوص با رهبر گروه می‌باشد. این ارتباطات هم در هنگام انجام فعالیتهای و هم در اجتماع محلی وجود دارد.

مهمترین سازمان دولتی که اعضای گروه با آن ارتباط دارند جهاد سازندگی (سابق) در سطح شهرستان شمیرانات بوده که در مواردی همچون تشویق حمایت و راهنمایی به تشکیل گروه، عدم ایجاد موانع اداری، فراهم سازی وسایل ایاب و ذهاب و حمل مصالح جهاد از آنها پشتیبانی نموده است. گروه فعالیتهای را با جهاد هماهنگ نموده و در نهایت آنها را به نام جهاد تمام می‌کرد.

بهر برداری اصلی فعالیتهای گروه، عامه مردم بخصوص محرومان مناطق روستایی می‌باشند.

نیازسنجی گروه براساس پیشنهاد جهاد، ابراز نیاز از سوی مردم در اثر آشنایی آنها با فعالیتهای انجام شده در مناطق دیگر و مشاهدات اعضای گروه انجام می‌گیرد.

در انجام فعالیتهای کار با مردم، محوریت دارد. تلاش و شوق در انجام فعالیتهای، مردم را به مشارکت و خودیاری جذب می‌کند. کار با رهبران و تشکل‌های محلی روستا، جلب اعتماد مردم، بررسی و توجه به مسائل اجتماعی و جانی پروژه‌ها از سوی گروه بخوبی اعمال می‌گردد. مردم در تصمیم‌گیریها و برنامه‌ریزیهای گروه فعالانه نقش دارند.

دامنه فعالیتهای در مناطق روستایی، بخش کشاورزی و صنعت را در

بر نمی‌گیرد، ولی گروه پیشنهادهای داشته است که مورد استقبال مسئولین قرار نگرفته است. بطور کلی محوریت کارها بیشتر بر فعالیتهای عمرانی و کمکهای مستقیم متمرکز بوده و جهت‌گیریهای خدماتی خیرخواهانه و مشارکتی در کار آنها وجود دارد. گروه در مردم توانایی شناخت و برخورد با مشکلات و مسأله‌یابی و حل مسأله را ایجاد می‌کند. بعنوان یک کاتالیزور، پیشرو در فعالیتهای عمرانی بوده و در کنار آن به تهییج و ترغیب مردم برای مشارکت و تا حدی توانمندسازی مردم و تغییر در برخی عناصر فرهنگی روستا می‌پردازد. در مجموع فعالیتهای گروه در درون روستا نتوانسته جلوی مهاجرت مردم روستا را بگیرد و به بیانی به توسعه همه جانبه روستا نپرداخته است، لکن اثرات مستقیم و غیرمستقیمی بر رفاه مردم، تاخیر در روند مهاجرت، تقویت روحیه مشارکت و تمرین آن در بین مردم، آموزش و یادگیری فعالیتهای فنی از سوی مردم روستا و در مواردی تغییر در فرهنگ روستا داشته است.

۲. براساس یافته‌ها می‌توان گفت این گروه به نوعی یک سازمان غیردولتی می‌باشد و ویژگی‌های زیر تایید کننده چنین نتیجه‌ای می‌باشد:

- وجود دیدگاه بشر دوستانه مبتنی بر اصول اعتقادی و مذهبی برگرفته از مبانی انقلابی بعنوان فلسفه و اهداف بنیادی گروه

- استقلال مالی و عدم وابستگی به دولت و به بیانی غیرانتفاعی بودن - وجود تشکلی از افراد هم هدف و داوطلبانه بودن تشکل

۱- اندازه تشکل، کوچک بوده و تشکیلاتی غیررسمی با رهبریت بر آن حاکم بوده

- وجود شبکه‌ای از عاملان مختلف در انجام فعالیتهای - کار بر روی فعالیتهای و موضوعات نسبتاً مشخص

- فعالیت در سطوح محلی و چند منطقه‌ای (چند استانی) - در جهت منافع عام بخصوص محرومان و نیازهای جنگ و

جبهه‌ها فعالیت می‌نمایند. - شفافیت نسبی در تأمین منابع مالی از سوی عاملان مختلف

- شفافیت فعالیتهای انجام شده و عینی بودن اکثر فعالیتهای - مدیریت مبتنی بر روابط انسانی و ساختار تصمیم‌گیری مشورتی و

مشارکتی، همچنین ساختار رهبری بسیار قوی و انطباق انگیزه اعضا با اهداف بنیادی گروه

- شناخت فرهنگ مردم و احترام به آن - انعطاف‌پذیری، پایبندی به اصول و مبانی بنیانی و تعهد در انجام

امور - کار با مردم روستا و به بیانی، مشارکت فعال با مردم روستا

- استفاده و کار با تشکلهای مردمی درون روستا و رهبران محلی با توجه به ماهیت فعالیتهای سازمانهای غیردولتی و نیز کارکردها و

ساختارهای گروه مورد بررسی، می‌توان پیشنهادهای ذیل را در زمینه حفظ و پویایی ارتباطات بین سازمانهای دولتی با گروهها و سازمانهای غیر دولتی مشابه، مورد بررسی قرار داد:

۱- تسهیل فعالیتها و عدم ایجاد موانع اداری

۲- پشتیبانی از اعضای گروه در زمینه بیمه فعالیتهای و خانواده اعضا

۳- ضابطه‌مند نمودن ارتباطات بین این گروهها و سازمانها با

۴- جباری، حبیب (۱۳۷۹) سازمانهای غیر دولتی، مفاهیم و حیطه‌های عمل، شهرداریها، ۱۶ صص، ۷۶۸۰.

دفتر مشارکت و بسیج مردمی جهاد (۱۳۷۷) آشنایی با تشکلهای زیست محیطی و منابع طبیعی ایران، (جزوه)، تهران: وزارت جهاد سازندگی.

۵- سرنیا، میشل (۱۳۷۱) سازمانهای غیر دولتی و توسعه محلی (غلامحسین صالح نسب مترجم)، تهران: معاونت ترویج و مشارکت مردمی وزارت جهاد سازندگی.

۶- عمید، محمد حسین (۱۳۶۲) فرهنگ لغات فارسی عمید، تهران انتشارات امیر کبیر.

۷- فارینگتون، جان و بینگتون، آنتونی (۱۳۷۲)، دولتها، سازمانهای غیر دولتی و توسعه کشاورزی (غلامحسین صالح نسب مترجم)، جهاد ۱۶۴، صص ۴۸، ۵۳.

۸- فرهادی، مرتضی (۱۳۷۶)، فرهنگ یارگیری در ایران (درآمدی بر جامعه شناسی تعاون)، تهران: مرکز نشر دانشگاهی.

۹- کاظمی موسی (۱۳۷۸)، شناخت سازمانهای غیر دولتی: طراحی مدل مفهومی مدیریت کارآمد منابع با مشارکت سازمانهای غیر دولتی (مقاله)، تهران: دفتر ترویج و مشارکت مردمی سازمان جنگلها.

۱۰- گروه بسیج سازندگی (۱۳۷۹)، طرح جامع سازماندهی و حمایت سازمانهای غیر دولتی در حیطه وظایف جهاد سازندگی تهران، معاونت ترویج و مشارکت مردمی، دفتر مشارکت و بسیج مردمی.

۱۱- عفتی، محمد (۱۳۷۲) مکانیزمهای جلب مشارکت مردم در حفظ منابع طبیعی ایران، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.

12- Farrington, j (1997) The Role of Nongovernmental Organizations in Extension.

B.E.Swanson; R.P.Bentz; A.J.Sofranko (eds) Improving Agricultural Extension. A Reference Manual Rome: FAO .PP: 193 – 201.

13- Milani C.R; and Dehlavi , A.K (1996). Global transformations and coping strategies: a research agenda for the most programme .Paris , UNESCO Office. (1985) New social Movement: Challenging the boundaries of institional politics on line . <http://www. Georgetown / fatculty / redd / ICANPLAY . htm> (2000. Feb.18).

14- Stromgusit, N.P. (1998) .NGOs in a new paradigm of civil society . (on line) . Available: <http : // WWW.tc.columbia . edu / cice / volo 7/rts .htm>.(2000, Feb.17)

15- UNKP . (2000) .Non governmental organizations in the Islamic Republic of Iran, A situation analysis . IRAN: UNDP.

16- Walters, S . (1993) . Non – governmental organizations : Present and future relations . Community Development Journal .28 (1) , 1_10

17- World Bank. (1996). Intermediary NGOs (online), Available:

<http : //WWWWorldbank . org /wbi/ Source book / sb04041 ohtm> (2000, feb . 23).

سازمانهای غیر دولتی به منظور حفظ و پایداری ارتباطات

۴- پیگیری مشروعیت قانونی این گروه و سازمانها و تعدیل قوانین آنها با هنجارهای گروه

۵- احترام و توجه به ماهیت غیردولتی بودن این گروه و سازمانها
۶- پذیرش و استقبال طرحها، ایده‌ها و نظرات گروه با بررسی‌های کارشناسانه و پشتیبانی از آنان

۷- پشتیبانی تجهیزاتی براساس نظرات و خواستههای اعضا و مقفودرات سازمانهای دولتی مانند وجود دفتری مستقل جهت پیگیری فعالیتهای گروهها و دریافت نیازهای مردمی جهت انعکاس به این گروهها و همچنین تامین تجهیزاتی مانند وسایل نقلیه جهت انتقال اعضا به روستاها

۸- برقراری جلسات مشترک بین اعضا گروه و کارکنان دولتی جهت انطباق اهداف و فلسفه‌های کاری با یکدیگر

۹- بکارگیری نظرات رهبران گروه در امر برنامه‌ریزی‌های سازمانی و محول نمودن فعالیتهای اجرایی براساس توانایی گروه به آنها

۱۰- ترویج اطلاعات و یافته‌ها به اعضای گروهها نکته مهم دیگری که در ارتباط با تشکیل گروهها و سازمانهای غیر دولتی جدید وجود دارد را می‌توان علاوه بر موارد فوق‌الذکر به شرح زیر ارائه نمود:

۱- زمینه‌سازی یا شناسایی افراد و گروههای مستعد از لحاظ کارکرد و ساختار آنان

۲- تشویق، تسهیل و جهت‌دهی فعالیتهای در راستای متشکل شدن و سوق دادن آنان به سمت اهداف توسعه روستایی

۳- حمایت و پشتیبانی از چنین سازمانها و گروهها از طریق سازمانهای دولتی مختلف همچون:

مدیریت‌های ترویج و مشارکت مردمی در جهت اطلاع‌رسانی قوانین و فعالیتهای گروهها و سازمانهای غیر دولتی همچنین تشویق و ترغیب به ادامه فعالیتهای فراهم‌سازی بستری برای معرفی و ارائه پیشنهادها و .. - وزارت امور اقتصاد و دارایی در جهت عدم اعمال مالیات بر انجام فعالیتهای این سازمانها پس از ثبت قانونی و وضع قوانین مبتنی بر صرف مالیات بر درآمد اعضا گروههای سازمانهای غیردولتی در امر توسعه روستایی

- معاونتهای مختلف وزارتخانه‌های مرتبط با توسعه روستایی در جهت استقبال از ایده‌ها، نظرات و طرحهای گروهها و سازمانهای غیردولتی، پشتیبانی کارشناسانه از این طرحها و تسهیل اجرای این فعالیتهای

فهرست منابع

۱- ابتکار، معصومه (۱۳۶۷) بررسی نقش سازمانهای غیر دولتی در کاهش فقر روستایی، جهاد ۱۹۷، ۱۹۶، صص ۸، ۱۲.

۲- ازکیا، مصطفی (۱۳۷۲) جامعه‌شناسی توسعه یافتگی و توسعه نیافتگی روستاهای ایران، تهران: انتشارات اطلاعات.

۳- امینی، فرهاد (۱۳۷۸) بررسی نقش سازمانهای غیر دولتی در جلب مشارکت مردم به منظور حفظ محیط زیست، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تهران.